

**МАКТАБ ЁШИГАЧА БЎЛГАН БОЛАЛАРНИ ТУРЛИ ХИЛ
МУСИҚА ФАОЛИЯТЛАРИГА ЎРГАТИШ ЙЎЛЛАРИ
МАҲАММАТОВ А.Н, МИРЗАЕВА. Г**

Бола ва унинг қобилиятларининг ўсиши катта киши томонидан уюштириладиган фаолиятда: кўшиқ, ритмика, музика тинглаш ва музика асбобларини чалишда содир бўлади. Болалар ўзларининг музика эшитиш тажрибалари асосида ўз тасаввурларини кўшиқ, ўйин, рақс ижодида намоён қилишга ва музика саводининг оддий элементларини эгаллашга қодирдир. Шу билан бирга бола фаолиятининг ҳар бир тури умуман музика қобилиятларининг ўсишига, махсус қобилиятларнинг шаклланишига, масалан: кушиқ айтиш, ашулачилик овози ва куй қобилиятининг таркиб топишига ёрдам беради.

Буларнинг барчаси турли ташкилий формаларда: машғулотларда, ўқишдан ташқари ишларда (болалар боғчаси ҳаётида музика) ва мустақил фаолиятларида бўлиб ўтади.

Барча болалар билан бир вақтда ва музика амалиётининг барча турлари бўйича режали олиб бориладиган машғулотлар ишнинг энг муҳим формаси ҳисобланади. Педагог ўз ишини режалаштирар экан, болалар билан бўладиган ҳар бир учрашувнинг аниқ вазифалари унга равшан бўлиши керак, ўқув материалларини бутун ўқув даврига тақсимлайди. У бутун жамоага мурожаат машғулотини динамик, вариантлаб олиб боришга, болалар эътиборини усталик билан бошқа томонга буришга, унга ижро этилаётган музика характерини тўғри идрок этишга йўллашга мажбур қилади. Шу билан бирга машғулот ягона режа билан бириккан бўлиши керак.

Амалиёт жараёнида машғулотлар ўтказишнинг қуйидаги тартиби шаклланган. У болаларни тинглаш қобилиятини, эътиборини тўплаб

жамоани яхши уюштирадиган мусикали – ритмик машғулотлардан бошланади. Шундан кейин болалар сокин, эътиборини четга қочирмай ўтириб, ашула айтадилар ва мусиқа тинглайдилар. Улар ўзларини, ўртоқларини, педагогнинг кўрсатмаларини тинглаб, ашула айтиш импровизациялари учун ижодий топшириқларни бажарадилар, ўзларига яхши таниш бўлган куй ва кўшиқларни такрорлайдилар, янги кўшиқлар ўрганадилар. Машғулот охирига яқинлашганда тинч ҳаракатлар билан яқунланадиган ўйин, рақс, жамоалари билан куйлаш машғулотлари ўтказилади.

Мусикали-эстетик тарбия бир қатор муҳим вазифаларни амалга оширади ва шу билан бирга бола ҳиссиётини ва фикрларини такомиллаштиради.

Болалар тинглайдиган ёки ижро этадиган мусиқа асарлари ўз характери, жанри, такрор баён қилиш усулларига кўра ҳар хилдир ва улар ўртасидаги алоқа ўхшашлиги ва фарқи, мувофиқ ва зидлигига кўра ўрганилади.

Мусиқа асарлари педагогик мақсадларда танланар экан, куйидагиларга: мусиқа, кўшиқлар, текстлар характерида ва режали чолғу куй ва кўшиқларнинг нормаларида очиб бериладиган эмоционал-образли мазмунга, мавзуга йўналганликка;

- жанрга-лирик вазмин, қаҳрамон тантанали, ҳазил – қувноқ;
- структурасига - айрим қисмлар, иборалар муқаддима, хотима.
- ифодали воситаларига - юқори ладдан эшитишга, регистр
- динамик темпи - ритмик тембрга эътибор бериш лозим.

Шундай қилиб, болалар мусиқа асарларини умумлашган ҳолда идрок этиш усулларини айнглайдилар ва ўзлаштириб олишларида муҳим восита ҳисобланади.

БОҒЧА БОЛАЛАРИНИ МУСИҚАГА БЎЛГАН ҚИЗИҚИШЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ.

ҚУЛЖОНОВ. Б, КАМОЛОВА. Г

Бола учун муסיқа қувноқ кечинмалар дунёсидир. Унинг олдида бу дунёнинг эшигини очиш учун унда қобилиятларни, энг аввало муסיқа охангларини тўғри қабул қилиш ва эмоционал илтифотлиликни ўстириш лозим. Акс холда музиқа ўзининг тарбиявий функцияларни бажара олмайди.

Илк болалигида кичкинтой бола муסיқани ўз атрофидаги товушлар, шовқинлардан фарқлайди. У ўз эътиборини тинглаган куйга қаратади маълум вақт жим қолади, тинглайди, унга жилмайиш, ғуғулаш айрим ҳаракатлар билан жавоб беради, “ жонланишлар комплексини” намоён қилади.

Катта болалар анчагина ўсган, психологик қобилиятларга эга бўладилар. Улар ҳодисалар ўртасидаги баъзи алоқаларни англайдилар, оддий умумлаштиришларни амалга ошира оладилар - масалан, муסיқа характерини, ижро этилган куй ёки кўшиқнинг қайсидир белгиларига кўра қувноқ, шодмон сокин ёки ғамгин эканлигини айтиб бера оладилар. Уларнинг характерига кўра турлича бўлган кўшиқларни қандай куйлаш кераклиги, тинч хороводда ёки ҳаракатли рақсда қандай ҳаракат қилиш кераклиги ҳақидаги талаблар ҳам тушунарлидир. Муסיқа қизиқишлари ҳам шаклланади; фаолиятнинг у ёки бу турига яъни, муסיқа жанрига мойиллик билдирилади. Олти – етти ёшга келиб бадий диднинг бошланғич куртакларининг намоён бўлиши - асарга ва унинг ижросига баҳо бера билиш қобилиятларининг намоён бўлиши-асарга ва унинг ижросига баҳо бера билиш қобилияти кузатилади.

Бу ёшда ашула айтиладиган овоз жарангдорлик, охангдорлик, харакатчилик касб этади. Боланинг диапазони тенглашади, вокал интонацияси анча барқарорлашади. Агар тўрт ёшли болалар ҳали ҳам катта киши кўллаб – қувватлаб туришига мухтож бўлсалар системали тарзда ўқитиш натижасида олти ёшли болаларнинг кўпчилиги мусиқа асбоби жўрлигисиз ҳам куйлай оладилар.

Мусиқа машғулоти давомида болаларнинг ҳатти – харакатлари, ўқув ва ижодий топшириқларни бажаришга йўналтирилади. Улар куйлаш жараёнида ижрочилик малакаларини эгаллайдилар ва ўзларининг содда охангларини бадиха қиладилар, турли рақсларни ижро этишда, турли рақс харакатларни бажаришда мусиқали ўйин образларини ўзларича ифодалашга уринадилар. Боғча болаларига куй ва кўшиқни куйлатиш, ўйин ўргатиш ва турли ўзбек миллий чолғулари билан таништириш орқали уларнинг мусиқага бўлган қизиқиши, хаваси ортиб боради ва бу эса муҳим восита бўлиб хизмат қилади.

КИЧИК ЁШДА БОЛАЛАРДА МУСИҚА САНЪАТИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.

ТЎҒИЛОВ. Ў, ХАМИДОВА. Х

Бола шахсининг ҳар томонлама камол топиши эстетик тарбиянинг ахлоқий ақлий ва жисмоний тарбиянинг узвий алоқаси туфайли рўёбга чиқарилади. Ғоявий – ахлоқий таъсирини амалга оширилишига тўғри ишлаб чиқилган ва болаларнинг ёш имкониятларига мувофиқ танланган репертуар ёрдам беради. Бироқ энг асосийси - мусиқанинг ўзига хос хусусияти туфайли шаклланадиган “Хиссиётлар мактаби” бўлиб тингловчида биргаликда хис қилиш туйғусини уйғотишдир.

Мусиқа машғулотида билиш ва ақлий фаолиятлар ҳам активлашади. Болалар мусиқани диққат бериб тинглар эканлар кўп нарсаларни билиб оладилар. Бироқ, бунда улар мусиқанинг энг умумий хусусиятлари энг ёрқин образларинигина идрок этадилар. Агар боланинг олдига мусиқани эътибор бериб тинглаш, унинг ифода воситаларини фарқлаш, қиёслаш, ажратиш вазифалари қўйилган бўлса эмоционал муносабат ўз аҳамиятини йўқотмайди. Бу ақлий ҳаракатлар бола хиссиёти ва кечинмалари доирасини бойитади ҳамда кенгайтиради, уларга онглиликни таркиб топтиради .

Мусиқали эстетик тарбиянинг гармониклигига мусиқа фаолиятининг мактабгача ёшдаги болаларга тушунарли бўлган барча турларидан, ўсиб келаётган инсоннинг барча имкониятларидан фойдаланилган тақдирдагина кўзланган мақсадга эришиш мумкин. Шу билан бирга педагогикнинг вазифалари мураккаблаштирилар экан, болаларнинг ўзларига хос таъсирчанликларини суистеъмол қилмаслик лозим. Мусиқа санъати, унинг ўзига хос хусусиятлари педагогнинг олдига бир қатор специфик вазифаларни ҳал қилишни кўндаланг қилиб қўяди:

- мусиқага муҳаббат ва қизиқишни тарбиялаш. Фақат эмоционал таъсирчанликни ва мойилликни ўсителиришгина мусиқанинг тарбиявий таъсирида кенг фойдаланиш имконини беради;

- болаларни муайян уюштирилган система ёрдамида турли хилдаги мусиқа асарлари ҳамда унда фойдаланиладиган ифода воситалари билан таништириб, уларнинг таассуротларини бойитиш;

- болаларда мусиқа ҳамда ашула айтиш, ритмика, болалар мусиқа асбобларини чалиш соҳасида энг оддий ижрочилик малакаларини шакллантириб, уларни мусиқа фаолиятини хилма - хил турларида катнаштириш. Уларни мусиқа саводининг элементлари билан таништириш. Буларнинг барчаси болаларга онгли, бевосита, ифодали ҳаракат қилиш имконини беради;

- болаларга умумий мусиқа қобилиятини (сенсор юқори ладда эшитиш, ритмни ҳис қилиш қобилиятларини) ўстириш, хонандалик овози ва ҳаракатларнинг ифодалалигини таркиб топтириш. Агар мазкур ёшда болани актив амалий фаолиятга ўргатилса ва катнаштирилса унинг барча қобилиятлари шакилланади ва ўсади;

- боланинг мусиқа дидини камол топишига ёрдам бериш . Мусиқа ҳақида олинган таъсир ва тасаввурлар асосида аввало ижро этилаётган асарларга нисбатан танлаш, сўнгра эса баҳолаш муносабатлари намоён бўлади;

- болаларда мусиқага, энг аввало - уларнинг бундай фаолиятлари учун қулай бўлган мусиқа ўйинлари ва хороводларга образларни ифодалаш таниш рақс ҳаракатларида янги бирикмалар қўллаш, хиргойи қилиш каби фаолиятларга ижодий муносабатни ўстириш. Бу кундалик ҳаётда ўрганилган репертуардан фойдаланиш, мусиқа асбобларини чалиш, ашула айтиш, рақсга тушишларни қўллашдаги мустақилликни ташаббус, иштиёқни аниқлаш имконини беради. Бу имкониятларнинг намоён бўлиш кўпроқ ўрта ва катта мактабгача тарбия ёшдаги болалар учун муҳим восита бўлиб хизмат қилади.